

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

УДК 351/354

Белкін Леонід Михайлович –
правозахисник, кандидат технічних
наук, старший науковий співробітник

Боротьба з відмиванням “брудних” грошей як чинник тінізації економіки

Розглядаються “зворотні зв’язки” між заходами боротьби з відмиванням “брудних” грошей та тінізацією економіки. Заперечується абсолютизація позитивного впливу таких заходів. Доведено, що спрямування таких заходів не на доходи кримінального походження, а на тіньові некримінальні доходи перешкоджає легалізації економіки в Україні. Продовжується тема переважання помилкових цілей в стратегії та тактиці заходів протидії тінізації економіки.

Ключові слова: тінізація економіки, легалізація економіки, легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Закони справедливі до їх практичного застосування
Г. Малкін, афорист [1, С. 471]

Вступ. Проблема детінізації економіки, з одного боку, та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, з іншого, стоїть не тільки перед Україною, але й перед світовим співтовариством. При цьому переважна більшість робіт з цієї тематики [2–4] виходить з абсолютизації позитивного впливу заходів боротьби з відмиванням “брудних” грошей (далі – “відмивання”) на детінізацію економіки. Однак така ідеалізація призводить до того, що не враховується зворотній вплив такої боротьби на тінізацію економіки. Окремі питання цієї проблеми тезово розглядалися автором [5, 6]. Ця стаття присвячена більш докладному аналізу даної проблематики.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити зворотній вплив заходів боротьби з відмиванням “брудних” грошей на тінізацію економіки.

Результати дослідження. Тіньова економіка вважається безпосереднім джерелом “брудних” грошей [7]. Однак відомо [5], що тіньова економіка – це не обов’язково злочинна економіка. Внаслідок неналежного державного управління в Україні в тіні знаходиться не тільки і навіть не стільки злочинна економіка, скільки некримінальна, “сіра” економіка, яка цілком могла бути легалізована. Видається очевидним, що заходи протидії такій легалізації, навіть із благих мотивів, перешкоджають зниженню рівня тінізації. Тому виникає питання меж таких заходів та їх ефективності.

Історично, а також відповідно до своєї значущості, проблема протидії “відмиванню” була вперше поставлена в контексті боротьби з обігом наркотиків. Так, у 1912 р. було укладено Міжнародну опіумну конвенцію (Конвенція де Ла Аїа), а в 1931 р. її було замінено новою (Женевською) Конвенцією щодо обмеження виробництва і регламентації розподілу наркотичних засобів (набрала чинності в 1933 р., СРСР приєднався до цієї Конвенції 29 січня 1936 р.) [8]. Наступними кроками у боротьбі з обігом наркотиків, а разом з нею і з “відмиванням”, були Єдина конвенція ООН про наркотичні засоби (Нью-Йорк, 30 березня 1961 р.), Конвенція ООН про психотропні засоби (Відень, 21 лютого 1971 р.) та Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (Відень, 20 грудня 1988 р.).

Виведення проблематики “відмивання” за межі обігу наркотиків започатковане прийняттям Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермо, 15 листопада 2000 р.) та європейської Конвенції про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [9]. Так, Палермська Конвенція встановила більш широкий, ніж обіг наркотиків, перелік злочинів, відмивання доходів від здійснення яких повинне бути криміналізоване (“предикатний злочин”), а саме: який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання, ст. 2 Конвенції (а не будь-яке позбавлення волі, як це встановлено в ст. 209 КК України); який скоєний у складі організованої злочинної групи (ст. 5), й окремо виділила корупційні злочини (ст. 5) та злочини проти правосуддя (ст. 23).

Розширення кола осіб, до яких можуть бути застосовані заходи проти “відмивання”, вимагала, в дусі європейської правової традиції, одночасного впровадження заходів захисту прав людини. Так, Конвенція [9] ґрунтується на поєднанні жорстких заходів боротьби із злочинами щодо “відмивання” і з особами, які вчинили такі злочини (діяння), з одного боку, та запереченні абсолютизації таких заходів шляхом дотримання прав таких осіб чи будь-яких третіх осіб, у тому числі і засобами судового захисту.

Водночас, діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, залишаються одним із найпоширеніших предикатних злочинів. Наприклад, відомий російський спеціаліст з теорії та історії тіньової економіки Ю. В. Латов [10, С. 59–60] наводить відомості щодо структури доходів міжнародної мафії на початку 1990-х рр. (згідно з доповіддю Федеральної служби Німеччини 1993 р.) та кримінальних угруповань Японії (якудза) у 1980 р., зведені в табл. 1. Видно, що доходи від наркобізнесу мають найбільший рівень серед тіньових доходів.

Таблиця 1

**Доходи міжнародної мафії на початку 1990-х рр.
(згідно з доповіддю Федеральної служби Німеччини 1993 р.)
та якудза (Японія) у 1980 р. [16, С. 59–60]**

Основні види доходів, від:	Міжнародна мафія		Якудза	
	Сума, млрд. дол.	Частка, %	Сума, млрд. дол.	Частка, %
Від наркобізнесу	250	50	458	44,1
Від крадіжок	40	8	-	-
Від контрабанди	40	8	-	-
Від проституції (порно-бізнесу)	30	6	66	6,4
Від торгівлі зброєю	30	6	-	-
Від азартних ігор	25	5	244	23,5
Від рекету	10	2	72	7,0
Від лихварства	-	-	30	2,9
УСЬОГО	500	100	1038	100,0

Унормування боротьби з “відмиванням” в Україні почалося наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. Вказане унормування здійснювалося під зовнішнім тиском міжнародних організацій, які не враховували українські реалії, без належних економічних умов і законодавчого забезпечення. Так, з одного боку, рівень тіньової економіки в Україні досягав 43 % (при середньоєвропейському до 15–18 %) [5], з іншого боку, ФАТФ (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей) застосовував до України санкції [11]. Таким чином, ФАТФ примушував керівництво України боротися з майже половиною своєї економіки і порушувати закони України.

Зменшити рівень тіньової економіки в той період дозволила б амністія тіньового капіталу некримінального походження. У Посланні Президента України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році” від 27 лютого 2004 р. [12] главою держави було запропо-

новано уряду і парламенту розглянути можливість проведення вже протягом поточного року амністії громадян у зв'язку з легалізацією тіньових капіталів. “Дуже важливо враховувати, що крім фінансового ефекту, амністія тіньових капіталів може стати кроком до формування “економіки довіри””, – наголошував Президент України.

Дослідження, проведені соціологічною службою Центру Разумкова [13], свідчать, що станом на 31 березня 2004 р. легалізацію тіньових капіталів в Україні вважали необхідною майже дві третини (61,4 %) громадян. Більшість (57,6 %) громадян висловлювали упевненість у тому, що необхідно створювати умови, за яких капітали, вивезені за кордон, могли б бути легально повернуті до України і вкладені в розвиток українських підприємств. Отже, здійснення легалізації (амністії) тіньових капіталів і прибутків знайшло б розуміння та підтримку такого кроку влади з боку громадськості України.

Слід зазначити, що з цього приводу відомий світовий експерт з питань детінізації через легалізацію Е. де Сото вказував [14], що уроки повної легалізації приватної власності в США полягають не в технічних деталях, а в спрямованості змін політичних і правових установок. Приймаючи закони, що дають повноцінне місце в житті позалегальним групам населення, американські політики висловили революційну ідею, що правові інститути мають майбутнє і право на виживання, тільки якщо вони відповідають суспільним потребам.

Таким чином, негайні заходи щодо перешкоджання легалізації капіталів, у більшій частині – некримінального походження, не мали економічного підґрунтя. Отже, заходам упровадження “антивідмивального” законодавства повинна була передувати кропітка підготовча робота, але так не сталося.

У 1995 р. Україна приєдналася до Конвенції [9], яка стала частиною українського законодавства. Завдяки цій Конвенції поняття “доходи, отримані злочинним шляхом”, “предикатний злочин” стали законно діючими в Україні. Разом із тим, саме національним законодавством повинні визначатися конкретні діяння, які кваліфікуються як відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, відповідальність за ці діяння, предикатні злочини, система фінансового моніторингу та її суб'єкти, ознаки сумнівних операцій тощо. Зазначені норми у тодішньому законодавстві України були відсутні, оскільки спеціальний закон про “відмивання” ще не був прийнятий.

В Указі Президента України від 22 червня 2000 р. № 813/2000 “Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, а також відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом”, була спроба ввести відповідні заходи під видом бо-

ротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, що в принципі відповідало Конвенції [9].

Перші норми щодо запобігання легалізації в банківській системі грошей, набутих злочинним шляхом, введені Законом України (далі – ЗУ) “Про банки і банківську діяльність” (набрав чинності 17 січня 2001 р.). Цей Закон: а) встановлював поняття “легалізація грошей, набутих злочинним шляхом”; б) вводив зобов’язання банків запобігати використанню банківської системи з метою легалізації грошей; в) банкам заборонялося вступати в договірні відносини з анонімними особами, відкривати анонімні рахунки; г) банки зобов’язувалися ідентифікувати усіх осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції; д) закон вводив визначення значної операції (сумою більше, ніж еквівалент 50.000 євро за безготівковим розрахунком, еквівалент 10.000 євро готівкою за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, встановленим Національним банком України (далі – НБУ); е) закон вводив визначення сумнівної операції.

З прийняттям даних положень на рівні закону з’явилася юридична база для розгортання робіт, відповідно до вимог міжнародних організацій, щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, принаймні в банківській системі. Разом із тим, цей Закон не вирішував питання криміналізації діянь, пов’язаних з “відмиванням”, не створював системи фінансового моніторингу, не вирішував питання боротьби з відмиванням через небанківські фінансові установи. Правда, в ст. 64 Закону передбачалося, що з метою попередження злочинів інформація щодо ідентифікації осіб повідомляється банками відповідним органам згідно із законодавством України, яке регулює питання боротьби з організованою злочинністю. Між тим, незрозуміло, як ця норма узгоджується з вимогою збереження банківської таємниці.

Указом Президента України від 19 липня 2001 р. № 532/2001 “Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом” Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) зобов’язувався вжити невідкладних заходів щодо створення комплексної системи боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, для чого: а) активізувати роботу щодо прискорення прийняття Закону України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; б) вжити в установленому порядку заходів щодо обміну загальною інформацією, інформацією стосовно сумнівних операцій, що здійснюються суб’єктами підприємницької діяльності, надання правової допомоги іншим державам у справах, пов’язаних з “відмиванням”; в) проаналізувати в місячний строк і подати інформацію про виконання Україною зобов’язань, взятих нею відповідно до Конвенції [9].

Є всі підстави вважати, що вимога щодо обміну інформацією стосовно сумнівних операцій, які здійснюються суб’єктами підприєм-

ницької діяльності, є очевидно незаконною, оскільки поняття “сумнівна операція” встановлювалося виключно банківським законодавством, інформація зосереджувалася в банках, і КМУ не мав повноважень надавати вказівки банкам. Крім того, “обмін інформацією стосовно сумнівних операцій, що здійснюються суб’єктами підприємницької діяльності”, не передбачався банківським законодавством і порушував би банківську таємницю.

Спільною Постановою від 28 серпня 2001 р. № 1124 “Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)” КМУ та НБУ зобов’язали органи виконавчої влади, банківські та інші фінансові установи керуватися у своїй діяльності зазначеними рекомендаціями. Приблизно в той же час НБУ направив банкам лист від 15 жовтня 2001 р. № 18-111/3896-6356, в якому зобов’язував банки, з посиланням на ст. 63 ЗУ “Про банки і банківську діяльність”, використовувати в роботі Постанову № 1124. Лист передбачав при здійсненні своєї діяльності установам НБУ, комерційним банкам особливу увагу звертати на додержання відповідно до чинного законодавства України рекомендацій, що викладені у розділі “С” 40 рекомендацій ФАТФ.

Зазначені документи були явно незаконними та неможливими до виконання. По-перше, навіть якщо ст. 63 ЗУ “Про банки і банківську діяльність” передбачала певні заходи щодо протидії легалізації грошей, набутих злочинним шляхом, то ці вимоги не поширювалися на “інші фінансові установи”, як це зазначалося в Постанові № 1124. По-друге, навіть за наявності регулювання за ст.ст. 63-65 ЗУ “Про банки і банківську діяльність”, виконання вимог пп. 10–29 рекомендацій ФАТФ було неможливим без визначення законами вичерпних підстав щодо нехтування банківською таємницею, без наявності підрозділів фінансової розвідки, без наявності визначеного в законах статусу осіб, які безпосередньо здійснюють фінансовий контроль тощо. Отже, задовольнити вимоги ФАТФ без відповідного законодавчого регулювання було неможливим.

12 липня 2001 р. було прийнято ЗУ “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” (набрав чинності 22 серпня 2001 р.), в якому містилася ст. 18 “Запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом”, що ввела обов’язок фінансових установ ідентифікувати особу–споживача фінансових послуг, описуючи процедуру такої ідентифікації, але не передбачала введення поняття “сумнівна операція” та її критеріїв. Передбачався обов’язок фінансових установ повідомляти відповідні уповноважені державні органи про сумнівні та незвичні операції своїх клієнтів, але відсутність поняття “сумнівна операція” та невизначеність, що є “уповноважений державний орган”, робило цей обов’язок нездійсненим і декларативним.

Спробу заповнити прогалину відсутності спеціального закону про “відмивання” було здійснено в Указі Президента від 10 грудня 2001 р. № 1199/2001 “Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”, в якому передбачалося: а) запровадити з 1 січні 2002 р. до прийняття відповідного законодавчого акта обов’язковий фінансовий контроль за всіма фінансовими операціями, що визначені законом як значні або сумнівні та здійснюються на території України фізичними і юридичними особами; б) установити, що обов’язковий фінансовий контроль здійснюється: первинний – банками та іншими фінансовими установами, юридичними особами, які відповідно до законодавства надають послуги з виплати, передачі, переказу, пересилання, обміну, зберігання коштів і реєстрації прав на майно або видають ліцензії, одержують декларації про доходи та наявність майна; державний – державними органами, які згідно із законодавством забезпечують регулювання та нагляд за діяльністю організації, що здійснюють фінансові операції; в) утворити у складі Міністерства фінансів України Державний департамент фінансового моніторингу як урядовий орган державного управління; г) КМУ разом з НБУ: затвердити до 1 січня 2002 р. порядок здійснення обов’язкового фінансового контролю за фінансовими операціями, зазначеного в Указі Президента України; проаналізувати в місячний строк причини, що стали підставою для визнання України такою, що недостатньо співробітничас з ФАТФ, та вжити заходів до їх усунення.

Вирішальною подією стало прийняття ЗУ “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” (набрав чинності 10 червня 2003 р.). Цей Закон практично відповідав усім вимогам ФАТФ. Зокрема, в Законі визначено конкретні діяння, які кваліфікуються як відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом; відповідальність за ці діяння; предикатні злочини; система фінансового моніторингу та її суб’єкти; ключовий елемент цієї системи, її координуючий орган – спочатку як Державний департамент, а згодом і як Державний комітет фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг); ознаки сумнівних операцій, універсальні для всіх суб’єктів фінансового ринку, тощо.

Таким чином, запровадження заходів боротьби з “відмиванням” супроводжувалося порушенням законодавства України і не ґрунтувалося на її економічних реаліях. Є всі підстави вважати, що запровадження таких заходів і у такий спосіб негативно відбилося на процесі детінізації української економіки. Так, у Посланні [12] наводиться динаміка змін рівня тіньової економіки України по роках (мал. 1; ліва частина – до 2003 р.). З цих даних видно, що в період 1991–1997 рр. рівень тіньової економіки зростав, а потім, до 2003 р., поступово знижу-

вався. В роботі [5] ці тенденції знайшли відповідне пояснення з точки зору якості державного управління: хибної – у 1991–1997 рр. та з деяким поліпшенням – після 1997 рр. Зокрема, в Посланні [12] певні надії щодо подальшого зниження рівня тінізації покладалися на запровадження в дію ухвалених у 2003 р. законів щодо зниження податку на доходи фізичних осіб.

Рис. 1. Рівень тіньової економіки України, % до загального ВВП (по 2003 рік – за даними [12], 2005, 2006 рр. – за даними [15])

Однак, вказані сподівання не справдилися. Так, згідно з розрахунками, виконаними у роботі [15], рівень тіньової економіки в Україні збільшувався: 2005 р. – 39,7 %, 2006 р. – 42,1 %. При цьому за 2003 р. автори [15] отримали показник 36,4 %, що свідчить про співставність методик [12] та [15]. Вказане зростання рівня тінізації не можна пояснити нічим іншим, як створенням штучних перешкод до легалізації “боротьби” з “відмиванням”.

По-перше, в згаданому Посланні [12] серед значущих подій, які повинні вплинути на рівень тінізації економіки після 2003 р., названі саме заходи з протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. Інших законодавчих подій, які б можна було б оцінити як негативні, на той момент не відбувалося. Отже, саме чинник протидії легалізації потягнув перешкоди у цій легалізації, а значить і у зниженні рівня тіньової економіки.

По-друге, різка відмова або підозріле ставлення до анонімних рахунків у банках, цінних паперів на пред’явника, покладання на банки обов’язків самостійно розкривати інформацію про клієнтів, що навіть

не вимагало від контролюючих органів докладати зусиль щодо розкриття банківської таємниці, значно понизило довіру до фінансової системи України, спричиняючи вплив капіталу в тінь і/або за кордон, але за будь-яких умов не його легалізацію.

Слід зазначити, що анонімні рахунки та цінні папери на пред'явника завжди вважалися елементами безпечного ведення бізнесу [16, 17]. Це особливо притаманне сучасній Україні, де, як буде показано нижче, під виглядом боротьби з “відмиванням” насправді боротьба ведеться не з класичними предикатними злочинами та їх фінансовими наслідками (наркоторгівля, торгівля зброєю чи людьми, корупція державних службовців тощо), а з бізнесом некримінального походження, який ледь животіє і намагається вижити в умовах сучасного недолугого управління. В цьому контексті варто зазначити, що навіть європейські країни та США, не кажучи вже про країни, що розвиваються, дуже обережно ставляться до перешкоджання легалізації грошей, особливо коли це не пов'язано із переліченими тяжкими злочинами. Відомо, що ФАТФ склала список країн, які не співпрацюють у сфері протидії легалізації злочинних доходів. У даний час він пустий, хоча ще кілька років тому там значилося більше десятка держав. Публікація цього списку викликала коментарі, що відзначали суб'єктивність його укладачів. У список ФАТФ не внесено “податковий рай” – острів Джерсі (Великобританія). З політичних міркувань у нього не включили Китай, а під тиском ряду зацікавлених країн – ще й Монако. Не варто забувати про діяльність офшорних зон і територій, що виконують у міжнародній торгівлі та фінансовій системі певні функції, які де-факто ніхто не хоче обмежувати. Навіть система протидії відмиванню грошей, створена в США – країні, яка однією з перших звернула увагу на цю проблему, – за підсумками комплексної перевірки ФАТФ в 2005–2006 роках відповідає лише 36 рекомендаціям у цій сфері з 40 можливих [18].

Крім того, від анонімних банківських рахунків (так званих “шапрбухів”) не відмовляються, наприклад, у Австрії. Періодично в Європі на адресу цих рахунків звучать обвинувачення у сприянні “відмиванню”, але відмовлятися від них ніхто не збирається [19]. Прикладом юрисдикції, де існують акції на пред'явника з “ускладненою процедурою їх емісії” є Швейцарія [16]. Як правильно зазначається в роботі [16], за бажанням завжди можна розробити технології, які б поєднували переваги усталених інструментів з потребами справжньої боротьби з “відмиванням”. Чому такого бажання немає в українській владі – інше питання.

Наприклад, багато країн, що розвиваються, для залучення інвестицій мало уваги звертають на “підозрілі капітали”, стикаючись з дилемою: боротися з припливом “брудних” грошей або змиритися з відсутністю припливу грошей взагалі [18]. Зокрема, як зазначається в доповіді [20], тіньо-

вий капітал є потужним незадіяним інвестиційним ресурсом для України та ресурсом для стабілізації її фінансової системи.

По-третє, “антивідмивальне” законодавство в умовах України не стало знаряддям боротьби з “відмиванням” у контексті міжнародних стандартів, а перетворилося в засіб додаткового тиску на підприємців. Зокрема, кримінальні справи за ст. 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом” КК України порушуються навіть тоді, коли “відмивання” відсутнє [21]. Так, у п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 15 квітня 2005 р. № 5 “Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом” зазначено, що не можуть вважатись одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння кошти або інше майно, якими особа не заволоділа (які не отримала) шляхом вчинення злочину, а які вона незаконно утримала, приховала, не передала державі за наявності обов’язку це зробити, наприклад, кошти, не сплачені як податки, збори, інші обов’язкові платежі, оскільки в подібних випадках має місце не одержання коштів та іншого майна злочинним шляхом, а незаконне (злочинне) розпорядження ними (якщо право власності на них особа набула законно). Не повинні визнаватися предметом легалізації також контрабандно ввезені в Україну товари та інші предмети, зазначені у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК, якщо вони були одержані (здобуті) за межами України не злочинним шляхом, а придбані законно, а також кошти, одержані не внаслідок вчинення предикатного діяння, а **в результаті проведення фінансових операцій з використанням банківських рахунків підприємств, які мають ознаки фіктивності**. Не є предметом легалізації також кошти або інше майно, одержані внаслідок здійснення службовою особою без письмового узгодження з податковим органом операцій, з активами, що перебувають у податковій заставі, оскільки такі активи мають легальне походження. Не є предметом легалізації кошти (незалежно від їх розміру), одержані як субсидії, субвенції, дотації чи кредити внаслідок надання неправдивої інформації суб’єктами, зазначеними в диспозиції ч. 1 ст. 222 КК, вказаним у цій нормі Закону кредиторам, хоча з такими коштами надалі й вчинюються діяння, перелічені у ст. 209 КК, оскільки ці кошти одержуються офіційно (легально) і злочин, склад якого передбачений ч. 1 ст. 222 КК, не містить усіх ознак предикатного діяння.

Разом із тим, на практиці в Україні все робиться з точністю до “навіпаки”. Так, у роботі [3, С. 350] прямо вказується, що на відміну від інших держав, де тіньові доходи отримуються в основному від торгівлі наркотиками та зброєю, в Україні основним джерелом незаконних доходів правоохоронні органи вважають ухилення від сплати податків (ст. 212 КК), контрабанду (ст. 201 КК), шахрайство з фінансовими ре-

сурсами (ст. 222 КК), тобто саме ті злочини, які не є предикатними для ст. 209 КК. Тому спроби обвинувачення осіб у таких злочинах не підтримуються судами, що викликає певний “подив” у представників влади. Так, у січні 2010 р. тодішній директор Департаменту боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, ДПА України І. Стельмахович обурювався, що перерахування коштів через так звані “конвертаційні центри” (хоча законодавство не знає такого поняття) суди відмовляються кваліфікувати як злочин за ст. 209 КК [22]. Разом із тим, у судовій практиці ВСУ неодноразово зазначав, що якщо операції проводяться з легальними грошима і майном, то ці операції не можуть вважатися такими, що пов’язані з легалізацією (відмиванням), навіть, якщо вони переводяться в нелегальну зону використання [23]. Крім того, сама концепція “легалізації “брудних” грошей пов’язана зі схемами мінімізації податкових зобов’язань” не відповідає законодавству, оскільки злочин за ст. 212 КК не є предикатним у розумінні ст. 209 КК.

Водночас, аналіз 39 299 вироків по кримінальних справах, пов’язаних з незаконним обігом наркотиків, і по 91 справі, пов’язаній з торгівлею людьми [23], дозволило встановити, що тільки в одному випадку обвинувачення, пов’язане з незаконним обігом наркотиків, об’єднувалося з обвинуваченням за ст. 209 КК України. Таку спробу органами досудового слідства зроблено у кримінальній справі № 1-31, розглянутій Томашпільським районним судом Вінницької області 24 квітня 2007 р. При цьому ОСОБА_1 обвинувачувалася у тому, що, збувши наркотики на 705 грн, вона частково легалізувала ці кошти, придбавши три картки на поповнення рахунку на загальну суму 125 грн, таким чином легалізувала грошові кошти, здобуті від незаконного обігу та в подальшому використовувала ці кошти на рахунку мобільного телефону, здійснюючи зв’язок з ОСОБОЮ_3 для отримання домовленостей про збут останньому наркотичних засобів. При цьому обвинувачення за ст. 209 КК суд зняв, вказавши у вирокі, що в ст. 62 Конституції України передбачено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях. Сам лише факт придбання товарів і телефонних карток не є достатньою підставою для пред’явлення підсудній особі обвинувачення в скоєнні вказаних злочинів, оскільки достовірно не встановлено, що вони придбані за кошти, здобуті злочинним шляхом [23].

Якщо взяти до уваги, що тіньові капітали в Україні складають 15 млрд грн [2], а згідно з міжнародними закономірностями на наркобізнес приходить до 50 % тіньових капіталів (див. табл. 1), тобто по українським міркам – до 7,5 млрд грн, то єдиний наркозлочин з “відмиванням” на суму 125 грн, та й то недоведений, не віддзеркалює справжній обсяг необхідного правозастосування у цій сфері, що може свідчити про тактику “закриття очей” українських правоохоронців.

Можна, звичайно, зважити на те, що використання доходів від операцій з наркотиками, може також кваліфікуватися і по ст. 306 КК України. Однак, за даними дослідження [24], у 2009 р. серед 57 624 наркозлочинців було зареєстровано 101 факт використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків. При цьому судова практика застосування ст. 306 КК України є суперечливою: у багатьох випадках суди виключають розглядувану норму з обвинувачення за недоведеністю вини особи у вчиненні злочину.

Аналіз справ за Єдиним державним реєстром судових рішень [23], доведених до суду за обвинуваченням по ст. 306 КК України, свідчить про те, що вироком закінчено всього 59 справ, із сумою використання коштів у конкретному епізоді обвинувачення не більше 6000 грн, при цьому кошти не потрапляли в легальний обіг, а продовжували використовуватися в нелегальному обігу на придбання нових партій наркотиків, тобто легалізації в розумінні ст. 209 КК не відбувалося.

Висновки. На підставі викладеного, варто дійти таких висновків.

1. Як і будь-яке суспільне явище, боротьба з відмиванням “брудних” грошей не може абсолютизуватися, в багатьох випадках ця “боротьба” призводить до подальшої тінізації економіки, або перешкоджає її легалізації.

2. Впровадження заходів протидії легалізації коштів в Україні відбувалося з численними порушеннями владою законодавства України, що можна певним чином пояснити зовнішнім тиском, а також за умови явної економічної невідповідності. В результаті влада об’явила війну майже 50 % своєї економіки замість того, щоб, при загальній згоді, робити послідовні кроки щодо легалізації капіталу некримінального походження.

3. Українська практика правозастосування у сфері боротьби з відмиванням “брудних” грошей не відповідає світовим стандартам, не реалізується в “класичних” сферах відмивання (наркоторгівля, торгівля зброєю чи людьми, корупція державних службовців, злочини проти правосуддя), а використовується як додатковий засіб тиску на підприємців.

Список використаних джерел

1. Малкин Г. Е. Большая книга афоризмов / Г. Е. Малкин. – [2-е изд., доп.]. – М. : РИПОЛклассик, 2007. – 960 с.
2. Чаричанський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. О. Чаричанський. – Х., 2004. – 20 с.
3. Азаров Ю. Ю. Боротьба з легалізацією коштів, отриманих протиправним шляхом: стан і перспективи розвитку / Ю. Ю. Азаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 2–3 (25–26). – С. 345–352.

4. Наркокорупція: причини, прояви та можливості протидії / В. О. Глушков, І. М. Гриненко, В.Є. Скулиш // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 2–3 (25–26). – С. 153–166.
5. Белкін Л. М. Тінізація економіки України як результат неналежного державного управління / Л. М. Белкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 2–3 (25–26). – С. 33–45.
6. Белкін Л. М. Вплив боротьби з відмиванням “брудних” грошей на тінізацію економіки / Л. М. Белкін // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : мат.-ли Міжн. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 30 черв. 2012 р. – Запоріжжя : Істина, 2012. – С. 69–71.
7. Відмивання брудних грошей : матеріал з Вікіпедії / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
8. Гасанов Э. Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями, связанными с наркотиками (антинаркотизм) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 [Электронный ресурс] / Э. Г. Гасанов. – М., 2000. – Режим доступа : <http://dissertation1.narod.ru/avtoreferats3/b46.htm>.
9. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Страсбург, 8 листоп 1990 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_029.
10. Латов Ю. В. Экономика вне закона: Очерки по теории и истории теневой экономики [Электронный ресурс] / Ю. В. Латов. – М. : Московский общественный научный фонд, 2001. – 284 с. – Режим доступа : <http://promo.nasledie.ru/data/200604/titulsoderganie2.doc>.
11. Роль і місце України в боротьбі з відмиванням доходів та фінансуванням тероризму : Огляд / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article?art_id=39197&cat_id=39159.
12. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році : Президент України ; Послання від 27 лют. 2004 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002100-04>.
13. Легалізація капіталів та економічна амністія: pro et contra / Центр Разумкова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=342.
14. Сото, Эрнандо де Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Сото, Эрнандо де. [пер. с англ. Б. Пинскер]. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2004. – 272 с. – ISBN 5-901028-37-6.
15. Суслов Н. Воздействие цены энергии на размеры теневой экономики: межстрановый анализ / Н. Суслов, С. Агеева. – Киев : Консорциум экономических исследований и образования, 2009. – 40 с.
16. Утиралова Е. Акции на предъявителя. Исчезающий вид ценных бумаг? [Электронный ресурс] / Е. Утиралова // Юрист & Закон. – 2010. – № 26. – 13–19 октябрия. – Режим доступа : <http://i-c-g.com.ua/aktsii-na-pred-yavitelya-ischezayuschiy-vid-tsennyh-bumag>.

17. Безопасность банковских операций – делаем анонимные счета / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.finance.ua/topic71981.html>.
18. Шкуркин В. Борьба с отмыванием денег в международных практиках [Электронный ресурс] / В. Шкуркин. – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/thirteen/008.htm>.
19. Казанская О. Денежная инъекция в Вену: Как открыть счет в Австрийском банке [Электронный ресурс] / О. Казанская. – Режим доступа : http://www.openbusiness.ru/html_euro/Austria_open3.htm.
20. Щодо пріоритетних напрямів детінізації економіки України: Аналітична записка [Електронний ресурс] / Т. Тищук, О. Іванов. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/676/>.
21. Белкін М. Коли “відмивання” – не легалізація / М. Белкін // Головбух. – 2008. – № 32 (583). – С. 37–41.
22. Стельмахович І. Легалізація “брудних” грошей пов’язана зі схемами мінімізації податкових зобов’язань [Електронний ресурс] / Ігор Стельмахович // ІА “Міжнародне агентство інформаційних розслідувань”, январь 2010. – Режим доступу : <http://mair.in.ua/interview/show/id/41?print>.
23. Єдиний державний реєстр судових рішень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
24. Старук Ю. О. Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. О. Старук. – К., 2010. – 20 с.

Рассматриваются “обратные связи” между мерами борьбы с отмыванием “грязных” денег и тенизацией экономики. Отрицается абсолютизация положительного влияния таких мер. Доказано, что направление таких мер не на доходы криминального происхождения, а на теневые некриминальные доходы препятствует легализации экономики в Украине. Продолжается тема преобладания ложных целей в стратегии и тактике мер противодействия тенизации экономики.

Considered “closed loop” between the measures to combat the laundering of “dirty” money and the shadow economy. Denied absolutization positive impact of such events. Proved that the direction of such events on the income derived from criminal activity, and the shadowy non-criminal income legalization prevents economy in Ukraine. Theme continues dominance of decoys in the strategy and tactics of counter-measures shadow economy.

Стаття надійшла до редакції журналу 5 жовтня 2012 року.